

a jelzet közlése is ilyformán: DUTUIT, La collection — Paris. é. n. (B. 2-r. 64), ami egy-egy sorban elfér. Szinte a komikummal határos olyan általános művekre, minő LÜBKE Wilhelm: *Grundriss der Kunstgeschichte*, az építészet, szobrászat és festészet történetére vonatkozó szakoknál külön-külön utalni. E teljesen fölösleges 3 utalás egymaga 27 sort, vagyis közel egy lapot vesz igénybe. Azt hiszem, e két adat mindenkit teljesen meggyőz azon állításom helyességéről, hogy elhagyásukkal, illetve redukálásukkal, a vaskos kötet legalább felére lett volna apasztható, ami, ismerve a mai nyomdai árakat, csinos összeg megtakarítására vezetett volna.

Az ekként megtakarított összegből inkább beszerezhetnék volna amúgysem gazdag iparművészeti irodalmunk ama darabjait, amelyek a jegyzék tanúsága szerint nincsenek meg a különben jól felszerelt, gondosan összeállított könyvkészletben.

Reméljük, hogy az igazgatóság, ha a katalogus kiadása újra szükségessé válik, megszívleli ezen az ügy érdekében elhangzott szavainkat s míg egyrészt a tartalmi felsorolást még tovább fejleszti, másrészt elhagyja a fölösleges utalásokat s nagyobb tömörségre törekszik.

A nagy munkáért különben készítői teljes elismerést érdemelnek s azt hiszem, a könyvtár minden látogatója aláírja azokat a szavakat, amelyekben RADISICS tisztviselői fáradságos munkáját méltatja.

GULYÁS PÁL.

Jentsch, Rudolf: *Der deutsch-lateinische Büchermarkt nach den Leipziger Ostermesskatalogen von 1740, 1770 und 1800 in seiner Gliederung und Wandlung. (Beiträge zur Kultur- und Universalgeschichte XXII. Heft.)* Leipzig, 1912 R. Voigtländer. (Altenburg, Piersersche Hofbuchdruckerei.) 8-r. XI., 404 l., 3 tábla. Ára 12 M.

Valamely nemzet művelődéstörténetének egyik legfontosabb tényezője irodalmi termelésének minősége, összetétele s a közönség viselkedése, érdeklődése e szellemi természettel szemben. Ennek megállapításához többféle forrásból használhatunk adatokat; ilyenek a kortársak nyilatkozatai kedvenc olvasmányaikról, bizonyos szakok előnyben részesítése, evelében, naplókban, egykorú szatirákban foglalt célzások és kijelentések, a magánkönyvtárak, kölcsönkönyvtárak és olvasókörök gyűjteményeinek összetételéről, forgalmáról szóló adatok, könyvkereskedők áruforgalmi kimutatásai és így tovább. De ezek a szubjektív adatok csakis szubjektív, tehát nem mindenben megbízható mozaik-kép összerakásá-

hoz szolgáltatnak apró kavicsokat. Sokkal tárgyilagosabb, mert szinte öntudatlanul kialakuló képet nyerhetünk akkor, ha az egész könyvpiac alakulását, ez alakulás szinte évről-évre való változását a maga egészében tekintjük és elemeire bontjuk. A művelődéstörténet szóbanforgó ágának illetően szemléletére egyetlen nemzet sem rendelkezik oly megbízható és bőséges, bámulatoson folyamatos eszközzel mint a német könyvkereskedelem 1564-től a XIX. sz. közepéig, szinte évről-évre megjelenő frankfurti, majd frankfurti és lipcsei s végül csupán lipcsei husvéti és mihálynapjai vásári jegyzékeiben.

Az ezen jegyzékekben felhalmozott anyagnak az irodalmi és szellemi élet terén beálló változások összehasonlítására való kiváló alkalmasságát már a XVIII. században felismerték, amint azt FRÖMMICHENNEK a *Deutsches Museum* 1780. évfolyamában megjelent cikke mutatja. A múlt század folyamán főleg SCHWETSCHKE foglalkozott behatóbban e vásári katalógusokkal, aki ezek alapján évről-évre összeállította a németországi könyvtermelést 8 főszak és a nyelvek szerint osztályozva. E statisztikai összeállításon alapulnak Friedr. ZARNCKE tabellái KAPP alapvető művei, a *Geschichte des deutschen Buchhandels* első kötetének függelékében. Sajnos, SCHWETSCHKE számadatai éppen nem megbízhatóak s így az ezekre alapított grafikonok sem fedik a valóságot. Azonkívül az is kétségtelen, hogy a vásári katalógus korántsem öleli fel az egész könyvtermést: így a lokális értékű kiadványok s a délnémet sajtók termékeinek zöme nem került a lipcsei piacra s így nincs is a jegyzékekben. De éppen ez a hiány, bizonyos szemszögből, előnye is e jegyzékeknek. A vásárosok ugyanis csak azt vitték piacra, amiről gyakorlati tapasztalataik nyomán eleve tudták, hogy kell a közönségnek s így katalógusaik éppen hiányosságukkal, vagy ha úgy tetszik irányzatosságukkal minden frázisnál élénkebben és meggyőzőbben jellemzik a köztisélet. Hogy azonban a vásári jegyzékeken alapuló eddigi számítások és fejtegetések még ily szempontból is kevésbé kielégítőek, annak oka az eddigi kutatók módszerében rejlik. Világos képet e források alapján csakis úgy alkothatunk magunknak, ha a jegyzékekben foglalt könyvcímeket tudománysszakok szerint csoportosítjuk. Ehhez pedig nem elég a jegyzékek átvizsgálása, hanem az is megkívánatik, hogy minden egyes könyvet magát is átnézzünk, vagy legalább olyan bibliografiai és kritikai forrásokkal vessünk össze, melyek az egyes címek alatt rejlő művek belső valójáról, tartalmáról is tájékoztatnak. E nélkül minden következtetés tele lesz hibával.

JENTZSCH vizsgálódásainál ezt az egyedül helyes és tudományos

módszert követte, de minthogy a munka természeténél fogva arra nem is gondolhatott, hogy a vizsgálat e módját a vásári könyvjegyzékek egész sorozatára kiterjessze, beérte három évfolyam illetén feldolgozásával, melyeket 30 év vagyis egy-egy generáció tartama választ el egymástól, még pedig a modern német szellemi élet kialakulásának legjellegzetesebb korszakából: az 1740 és 1800 közti időből. E három év vásári könyvjegyzékében együttvéve 4468 irat van, melyek mindegyikét akár autopsia, akár bírálatok, hivatkozások s bibliografiai segéd-munkák útján tartalma szerint is megvizsgált s tizenhat szak szerint csoportosított. Művének törzsét e háromszor 16 csoportba tartozó művek részletes megbeszélése teszi. A vizsgálódás általános eredményei a következőkép összegeződnek. Százalék számokban kifejezve az 1740., 1770. és 1800. évi husvétii vásárra került könyvek ekként oszlanak meg:

	1740	1770	1800
1. Hittudomány	38·54 ⁰ / ₁₀	24·47 ⁰ / ₁₀	13·55 ⁰ / ₁₀
2. Jogtudomány	12·85 ⁰ / ₁₀	5·33 ⁰ / ₁₀	5·02 ⁰ / ₁₀
3. Földrajz-történet	11·38 ⁰ / ₁₀	9·615 ⁰ / ₁₀	10·59 ⁰ / ₁₀
4. Orvostan	6·61 ⁰ / ₁₀	7·95 ⁰ / ₁₀	8·135 ⁰ / ₁₀
5. Bölcsészet	5·83 ⁰ / ₁₀	5·33 ⁰ / ₁₀	5·02 ⁰ / ₁₀
6. Szépművészetek és tudományok	5·83 ⁰ / ₁₀	16·43 ⁰ / ₁₀	21·05 ⁰ / ₁₀
7. Általános tudományosság	5·298 ⁰ / ₁₀	4·46 ⁰ / ₁₀	1·44 ⁰ / ₁₀
8. Népies erkölcsstani művek	3·31 ⁰ / ₁₀	3·41 ⁰ / ₁₀	3·97 ⁰ / ₁₀
9. Mennyiségtan és természettudomány	3·31 ⁰ / ₁₀	6·206 ⁰ / ₁₀	7·12 ⁰ / ₁₀
10. Klasszikus filológia	2·45 ⁰ / ₁₀	3·06 ⁰ / ₁₀	3·04 ⁰ / ₁₀
11. Államtudomány	1·34 ⁰ / ₁₀	2·80 ⁰ / ₁₀	3·62 ⁰ / ₁₀
12. Gazdálkodás, ipar	1·06 ⁰ / ₁₀	5·24 ⁰ / ₁₀	8·06 ⁰ / ₁₀
13. Gyakorlati házi könyvek	0·93 ⁰ / ₁₀	1·40 ⁰ / ₁₀	2·06 ⁰ / ₁₀
14. Nem klasszikus filológia	0·662 ⁰ / ₁₀	1·40 ⁰ / ₁₀	1·09 ⁰ / ₁₀
15. Nevelés és oktatás	0·535 ⁰ / ₁₀	1·75 ⁰ / ₁₀	4·09 ⁰ / ₁₀
16. Népszerű folyóiratok	0·27 ⁰ / ₁₀	3·59 ⁰ / ₁₀	3·97 ⁰ / ₁₀

E táblázat első tanulsága, hogy kétféle csoportokat különböztethetünk meg, ú. m. olyanokat, amelyek állandóak, vagyis csak keveset, vagy szórványosan változnak és olyanokat, melyek folyton változóak. A változás vagy regresszív vagy progresszív irányban történhetik. Folyton csökken a hittudomány, a jogtudomány és általános tudományosság körébe vágó munkák aránszáma; egyre emelkednek a szépművészetek, népies erkölcsstani és bölcséleti művek, nevelés és oktatás, gyakorlati

házi könyvek, államtudomány, mennyiségtan, természettudomány, orvos-tan és gazdálkodás-ipar csoportjai. A többi szak az állandó szakok fogalma alá esik.

Látjuk tehát, hogy a theologia s egyéb könyvtudomány rovására előtérbe nyomulnak az élet felvidítésára s a közműveltség terjesztésére szolgáló könyvek s a gyakorlati szükségleteket kielégítő ismeretek, az ú. n. reáliák. Míg a progresszív csoportok együttes évi termése 1740-ben csupán 22·935⁰/₀-ot tett ki, addig 1770-ben az az arányszám 48·776⁰/₀-ra, 1800-ban pláne 61·092⁰/₀-ra emelkedett. Viszont a regresszív csoport 1740-ben 56·688⁰/₀-a volt az egész könyvtermésnek, 1770-ban már csak 34·26⁰/₀-a és 1800-ban csupán 20·01⁰/₀-a, 1740 és 1800 közt tehát e két csoport arányszáma szinte fölcserélődött egymással!

Az arányszámok ezen eltolódása részben a könyvvásárló közönség megváltozásából is következett. Az 1740. évi könyvpiac szinte kizárólag a tudósok igényei szerint igazodott s a felölelt anyag 67·36⁰/₀-a majdnem kivétel nélkül szakszerű tudományos célokat szolgált. A helyzet 1770-ben már tetemesen megváltozott, az előbbi korszakban túlnyomó szakok javarésze a gyakorlatibb irányú csoportok előnyére háttérbe szorult s még így is számos szakban, amely előbb kizárólag tudományos érdekű és értékű könyvekből állott, mindinkább tért hódít a népszerűsítő irányzat. 1800-ban azután véglegesen győzött a nagyközönség érdeke a szakszerű tudományosságon, amit már az a tény is élénken illusztrál, hogy a theológiát a szépművészetek szakja, mely 1740-ben még csak a hatodik helyen állt, leszorítja a vezető helyről. Az 1740 és 1800 közötti fejlődés tehát abban nyilvánul, hogy a könyvvásáron mindinkább kiszélesedik az érdeklődő közönség köre, még pedig nemcsak azzal, hogy a szélesebb, szakszerű képzettséggel nem bíró közönség mulattatására és mindennapi szükségleteire alkalmas szakok bővülnek egyre, hanem azzal is, hogy az eddig szigorúan szakszerű tudományágakban is mindjobban elharapóznak a népszerűsítő művek. E fejlődésirány a könyvcímek megváltozásában is érvényesül. Míg 1740-ben szeretik a hosszadalmas, tudakosságból félig latin címeteket, addig ez a divat 1770 körül legfeljebb az ájtatossági irodalomban tartja magát, hogy 1800-ban végleg elenyészzen. Hasonlóképp zsugorodik össze a vastag foliáns, a kvart alakú posztillákon keresztül, a mai könnyen kezelhető nyolcadrétkötetté. A népszerűbbé válás egyik érdekes külső jele a latin nyelv rohamos térvesztése. 1740-ben még az összes termelés 27·68⁰/₀-a volt latin nyelvű, 1770-ben e szám 14·25-re és 1800-ban 3·97-re csökken. Még érdekesebb ered-

ményre jutunk, ha az egyes tudományszakokon belül nézzük a latin-nyelvű könyvek százalékának változását.

Ime néhány különösen megkapó példa:

	1740	1770	1800
Nem klasszikus filologia --- --- --- ---	80 ⁰ / ₀	37 ⁵ / ₀	3 ⁵⁷ / ₀
Természettudomány --- --- --- ---	66 ⁶⁷ / ₀	30 ⁴⁴ / ₀	16 ²⁸ / ₀
Bölcsészet szűkebb értelemben véve ---	62 ⁹⁶ / ₀	26 ⁹² / ₀	7 ⁶⁹ / ₀
Theologia --- --- --- ---	15 ⁴⁶ / ₀	12 ⁸⁶ / ₀	2 ⁵⁹ / ₀
Népies erkölcsan --- --- --- ---	8 ⁰ / ₀	—	—
Szépművészetek és tudományok --- ---	6 ⁸² / ₀	3 ⁷² / ₀	0 ⁵⁴ / ₀

és így tovább.

Általában 1740 és 1800 közt az évi könyvtermés latin része 23⁷¹/₀-kal csökkent, de egyes területeken ez a csökkenés jóval felülmúlja az átlagot s 75—50⁰/₀-ra is tehető.

Érdekes adatokat nyújt szerző arra nézve is, hogy mennyi volt a németül megjelent művekből a fordítás. 1740-ben a fordítás még elég ritka jelenség; összesen 57 idegenből fordított mű szerepel az ez évi husvétii jegyzékben, de ez is 10⁴⁸/₀-a a németnyelvű könyveknek. Az átadó nyelvek közül a francia vezet 37 művel, azután jön az angol 15, a latin 5, a holland 2, az olasz 1 művel, míg az átadó nyelv közelebbi megjelölése nélkül fordításnak mondott művek száma 2. A fordítások legnagyobb része a regényekre esik, melyek 50⁰/₀-a volt idegenből átplántálva. 1770-ben szám szerint jóval több a fordítás: 144 mű, de az eredeti német munkákhoz viszonyítva e szám csupán 14⁶⁸/₀-ot jelent. Ez évben is a francia irodalom vezet 74 művel, azután jő az angol 40, a latin 12, az olasz 10, a dán és svéd 2—2 s az orosz 1 művel. Legerősebben van képviselve a külföld a drámai irodalom, az ájtatossági irodalom és a regényirodalom terén. E három területen 45²⁴, 36⁸⁹, illetve 38¹⁷/₀ esik a fordításokra. 1800-ban a fordítások százalékszámát csökken, mivel az ez évben katalogizált 232 fordítás az eredeti német munkák 9⁴⁸/₀-át teszik. Mint a két előző esetben, most is a francia vezet 102 művel, ezt követi az angol 79, a németalföldi 13, a latin 12, az olasz és spanyol 5—5, a dán és orosz 2—2, a görög 1 művel. Érdekes, hogy a földrajzi (főleg utirajzi), orvosi és gazdasági szak fordított művei közt az angol, míg a történeti, természettudományi, matematikai és szépirodalmi szakokban a francia van túlsúlyban.

Ime azok az érdekes eredmények, melyekre JENTZSCH fáradságos

vizsgálódásai során eljutott, tanubizonytságot téve a mellett, hogy a bibliográfia, is mily beszédes tud lenni, ha ért valaki a nyelvén. Σ

Bogeng G. A. E. *Der Bucheinband. Ein Handbuch für Buchbinder und Büchersammler.* Halle a. S. 1913. Wilhelm Knapp. (Spamersche Buchdruckerei, Leipzig.) 8-r. VIII., 382. l. Ára: 11 M. 60 Pf.

G. A. E. BOGENG, aki mint a *Jahrbuch für Bücherkunde und Liebhaberei* szerkesztője és fáradhatatlan munkatársa szerzett nevet magának bibliofil körökben, ezen talpraesett megjegyzésekben, értékes megfigyelésekben és történeti adatokban egyaránt gazdag, de kissé nehézkes németességgel megírt és szertefolyó szerkezetű munkával kettős célt kívánt szolgálni. Egyfelől a hivatásos könyvkötő-iparossal megismerteti azokat a követelményeket, amelyek úgy technikai, mint művészi kivitel dolgában a könyvamatórnél fölmerülhetnek, másrészt a bibliofileket világosítja fel azokról a kellékekről, amelyeket a jó és stilosus kötetből megkivánhatunk. Mondanivalóit mindig történeti áttekintés kapcsán teszi és nem egyszer ismétlésekbe, fölösleges bőbeszédűségbe esik, míg máskor — különösen az egyes technikai eljárások ismertetésénél — nagyon is szűkszavú vagy vázlatos.

Az egész munka hat fejezetre oszlik. Az elsőben *bevezetőkép* adja a könyvkötés fogalmának meghatározását, előfutárjait az ókorban, a modern könyvalak kialakulását s ellentétét az ókori formákkal; megmagyarázza gazdasági alapon a könyvkötés egyes válfajainak: a díszkötés és a használati kötés, a tömegkötés és az individuális kötés, a kiadói és amatőrkötés, a géppel és kézzel előállított kötés fejlődését s jelzi röviden a kötés-stilus alapelveit. Szerinte «minden könyvkötői stílusra és könyvkötői stílusokra vonatkozó elmélkedés, a művészi kötés minden esztétikai elmélete, a könyvkötésművészet stílusának minden fejlődéstörténete számára a könyvkötés használati formája az esztétikai értékelés előfeltétele».

A második, jóval terjedelmesebb, fejezet a könyvkötés használati formája címén a könyvkötés technikai menetét rajzolja, mindig történeti visszapillantás kapcsán. Gyakorlati értékű megjegyzéseiből imé néhány figyelemre méltóbb részlet: A papirosok bizonyos nemeit, pl. a kínai papirokat mindig enyvezni kell, míg ismét mások, minők a műnyomó papirok, enyvezése tilos. (35. l.) Különösen vastag mellékletek bekötésénél a könyv gerincének gömbölydedsége könnyen veszélyben